

УДК 812.55:811.111=811.161.2:629.73(045)

Г.В. МЕЖЖЕРІНА
м. Київ, Україна

СТРУКТУРНІ ТИПИ АНГЛІЙСЬКИХ АВІАЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ-АБРЕВІАТУР В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена особливостям перекладу українською мовою англійських авіаційних термінів-абревіатур (LORAN, tkof, T-tail тощо). Виявлено типи структурної інтеграції компонентів англійських та українських авіаційних термінів, види структурно-семантичних трансформацій у перекладі.

Ключові слова: авіаційний термін, абревіатура, переклад, семантика.

Разом із розвитком наукового знання змінюються, постійно оновлюються наукові підходи, розширюються горизонти комплексних досліджень галузевої термінології як живої системи, складники якої перебувають у процесі безперервного семантичного перегруповування й коригування значень, відтінків значень, сем всередині семантичної структури термінів, ускладнення синтагматичних зв'язків, коливання співвідношення між кодифікованими й некодифікованими елементами тощо. З'ясовуючи закономірності перекладу англійських авіаційних термінів, важливо враховувати досвід вивчення як англійської, так і української авіаційних терміносистем. Окремі розвідки присвячено походженню й утворенню англійських авіаційних термінів, прагмалінгвістичним, структурно-синтаксичним особливостям авіаційної терміносистеми (І.В. Асмукович, Л.Б. Ткачова). Проаналізовано склад української авіаційної термінології, історію виникнення назв літальних апаратів, структуру тематичних груп на позначення назв повітряних суден і літальних апаратів, відонімічні назви, термінографічний опис авіаційних термінів (Л.А. Халіновська). У перекладознавчому аспекті авіаційна термінологія висвітлена меншою мірою, ніж термінологія інших галузей (медичної, рекламної, юридичної тощо). Водночас у коло наукових інтересів потрапили такі питання, як переклад українською мовою англійської нормативно-технічної термінології ІКАО в лінгвокогнітивному та словотвірному ракурсах, термінології авіарадіообміну, теоретичні основи перекладу термінів і пошук перекладного інваріанта тощо (О.В. Акімова, Н.В. Глушаниця, Г.Г. Єнчева, Г.В. Межжеріна, О.І. Москаленко).

Насиченість абревіатурами є виразною ознакою інженерно-технічного тексту; за словами В.І. Карабана, «у деяких видах текстів скорочення іноді становлять

50 відсотків усіх слововживань та 15 відсотків словникового складу» [3, с. 188]. Ставимо за мету розглянути структурні типи англійських авіаційних термінів-абревіатур, з'ясувати й проаналізувати закономірності в досягненні адекватності на рівні англійських та українських термінів-абревіатур. Матеріал (понад 1400 одиниць) дібрано шляхом суцільного вибирання зі словників авіаційних термінів (тлумачних і перекладних) та наукових англійських текстів.

Описуючи структурні та інші незбіги між англійським та українським термінами, виходимо з положення про рівноправний у лінгвістичному плані статус англійської та української терміносистем і цілком поділяємо думку М.П. Кочергана, який зазначав, що «зіставлення з певною мовою, умовно прийнятою за еталон, не має абсолютного характеру й призводить до відносних результатів <...> Якщо дослідник виходитиме з форм вихідної мови як основи, еталона порівняння, в поле його зору потраплятимуть лише співвідносні одиниці того самого структурного рівня цільової мови. Однак не варто забувати про можливість передавання одних і тих самих значень засобами, які належать до різних мовних рівнів» [7, с. 14].

Українські авіаційні терміни-абревіатури демонструють різноманітні способи їх утворення, про що свідчить наявність ініціальних (*АСК*, *АН-78*), літерних (*РЛС*), комбінованих (*мініБПКА*), графічних (*пА*), звукових (*НКАУ*) та інших абревіатур [10, с. 52]. Пошук перекладних українських відповідників до англійських авіаційних термінів-абревіатур [8], термінів-комполітів, субстантивних термінів-словосполучень, словосполучень із конкатенаційними складниками [9] виявляє своєрідність англійського термінотворення, його рельєфні риси. Структурні типи англійських авіаційних термінів-абревіатур позначені розмаїттям синтетичних зв'язків, що вимагає від перекладача спеціальних лінгвістичних знань для ідентифікації абревіатури та її вихідної форми. За нашими спостереженнями, в англійській авіаційній термінологічній системі основою для моделювання літерних абревіатур найчастіше слугують трикомпонентні словосполучення: *UHF* [*ultra high frequency*] – ультрависока частота; *ACC* [*area control center*] – районний диспетчерський центр. Зрідка використовують двокомпонентні (*FCT* [*friction coefficient*] – коефіцієнт зчеплення; *IAS* [*indicated airspeed*] – *приборна повітряна швидкість*), чотирикомпонентні (*AWIS* [*aviation weather information system*] – авіаційна система метеорологічної інформації; *GNSS* [*global navigation satellite system*] – глобальна навігаційна супутникова система) та п'ятикомпонентні словосполучення (*HIPAR* [*high performance precision approach radar*] – радіолокатор точного заходу на посадку з високими характеристиками; *HIRL* [*high intensity runway edge lights*] – *бічні вогні ЗПС високої інтенсивності*).

В англійській авіатерміносистемі, на відміну від української, матеріалом для утворення літерних абревіатур може слугувати близький до словосполучення складений композит (*CG* [*center-of-gravity*] – *центр тяжіння*), а також словосполучення, один із компонентів якого виражений складним словом (*UAS* [*upper airspace*] – верхній повітряний простір; *tdw* [*tons deadweight*] – *повна вантажопідйомність у тоннах*). Для перекладу утворених у такий спосіб термінів відновлюють вихідне словосполучення й добирають український відповідник, використовуючи калькування. Ідентифікуючи вихідну форму ініціальної абревіатури, варто враховувати, що одна з літер у її складі може бути

скороченням сполучників або прийменників: *SARC* [*search and rescue center*] – центр пошуку і рятування; *SLOI* [*shipper's letter of instructions*] – інструктивний лист вантажовідправника.

Нерідко в реченні ініціальна аббревіатура фігурує поряд із терміном, і це зобов'язує перекладача долучити її до тексту перекладу (*Visual meteorological conditions (VMC) are the meteorological conditions expressed in terms of visibility, distance from cloud... – Візуальні метеорологічні умови (ВМК) – це метеорологічні умови, які виявляються в стані видимості, відстані від хмари...*). Однак у субмові авіаційних технологій ініціальні англійські аббревіатури не завжди мають українські відповідники у вигляді літерних скорочень. Якщо для перекладу літерних аббревіатур неможливо підібрати літерний еквівалент, застосовують калькування вихідної форми: *OM* [*outer marker*] – *далекий маркер*; *MJB* [*main junction box*] – *центральний розподільчий пристрій*. При цьому використовують як повні семантичні кальки (*main junction box – центральний розподільчий пристрій*), так і неповні (*outer marker – далекий маркер*). Іноді за допомогою транскодування передають не літерну аббревіатуру, а її відповідник у мові оригіналу (*TDO* [*tornado*] – *торнадо*), але здебільшого перекладачеві доводиться вдаватися до описового перекладу: *CGL* [*circling guidance lights*] – *вогни наведення, що обертаються*.

Якщо терміни-омоакроніми змодельовані на основі словосполучень, де один із компонентів є композитом конкатенаційного типу, матеріалом для такої назви може бути повне словосполучення (*MORA – minimum off-route altitude*) або лише композит (*LOL – loss-of-license on medical grounds*). Оскільки значення конкатенаційного терміна не є сумою значень його операндів, перекладач використовує описовий переклад: *LOL* [*loss-of-license on medical grounds*] – *припинення дії дозволу (на польоту) на підставі медичного висновку*. У функції лінійного зчеплення конститuentів авіаційного терміна засвідчені прийменники *to, by, in, off, of*, частка *no*, сполучник *and*, артикль *the*. Завдяки тому, що за своєю будовою акроніми нагадують звичайні лексеми, вони легко адаптуються в мові-реципієнті; «терміни-акроніми сприймаються як особливі образні знаки, які виходять за межі традиційних аббревіатур і тому привертають до себе увагу і сприяють їх найшвидшому запам'ятовуванню» [1, с. 30 – 31]. У такий спосіб українська авіатерміносистема поповнилася англійськими за походженням аббревіатурами: *LORAN* [*long range air navigation system*] – *система дальньої радіоаеронавігації*, **ЛОРАН**; *ICAO* [*International Civil Aviation Organization*] – *Міжнародна організація цивільної авіації*, **ІКАО**; *IATA* [*International Air Transport Association*] – *Міжнародна асоціація повітряного транспорту*, **IATA**.

Розпізнавання аббревіатур-запозичень (французьких, німецьких, іспанських за походженням) та реконструкція бекронімів вимагає звернення до перекладних термінологічних словників відповідних мов. Складники аббревіатури-запозичення не є ініціальними літерами англійського термінологічного словосполучення: *LOLA* [*low level wind-shear alert*] – *попередження про зсув вітру біля землі*; *PAX* [*paying passenger*] – *комерційний пасажир*.

Завдяки аналітичному складу мови англійська авіатерміносистема демонструє розмаїття видів усічень. Одним із найпродуктивніших виступає вид апокопи, коли для моделювання аббревіатури використовують перші три-чотири

букви. В українському словотворі такий спосіб не набув значного поширення, а тому в мові перекладу, безвідносно до графічного оформлення англійської абревіатури, еквівалентом, звичайно, стає повна форма розшифрованого терміна: *aux* [**auxiliary**] – допоміжний; *cor* [**correction**] – корекція; *pil* [**pilot**] – пілот; *dist* [**distance**] – дистанція, відстань; *obj* [**object**] – об'єкт; *OBST* [**obstacle**] – перешкода; *PER* [**personnel**] – особовий склад; персонал; *POS* [**positive**] – позитивний.

Характерним способом утворення англійських авіаційних абревіатур є усічення до трьох-чотирьох літер одного з компонентів термінологічного словосполучення: *APP* – **approach control office**; *PROP* – **propeller aircraft**. У визначенні вихідної форми англійського терміна перекладачеві варто враховувати, що усічення може зазнавати не тільки перший, а й останній компонент словосполучення: *ACCID* – **notification of an aircraft accident**. Переклад абревіатур такого типу здійснюють шляхом повного перекладу вихідної форми англійського терміна: *APP* [**approach control office**] диспетчерський пункт підходу; *ACCID* [**notification of an aircraft accident**] – повідомлення про авіаційну пригоду; *PROP* [**propeller aircraft**] – гвинтове повітряне судно; *TYP* [**type of aircraft**] – тип повітряного судна.

Відзначається продуктивністю еліптичний спосіб (від англ. *ellipsis*, що означає «пропуск елемента, який легко відновлюється») утворення авіаційних абревіатур, що графічно нагадують буквені або звукові абревіатури. Такі терміни виникають завдяки випаданню зі слова окремих голосних і приголосних. Під час аналізу було виявлено, що деякі з абревіатур містять вказівку на множину: *PS* [**pieces**] – кількість місць; *KTS* [**knots**] – вузли (пор.: *KT* [**knot**] – вузол). Іноді еліптичного усічення зазнають композити: *WPT* [**waypoint**] – точка маршруту. В українській мові еквівалентом до терміна такого типу є повне слово або словосполучення: *tkof* [**tackeoff**] – зліт; *attn* [**attention**] – увага; *AWY* [**airway**] – повітряна траса. Розшифрування вихідної форми англійського термінологічного словосполучення ускладнене, якщо усічення зазнав лише один з компонентів: *PLN* – **flight plan**. У мові-реципієнті еквівалентом має бути відповідник, виражений словосполученням: *AMD* [**amendment to forecast**] – корективи до прогнозу.

Передавання абревіатур, що складаються з цілого слова з буквеним скороченням у препозиції, також має свою специфіку. Під час перекладу найчастіше відбувається відновлення вихідного словосполучення: *I-beam* – двотаврова балка; *Y-axis* – поперечна вісь (повітряного судна); *Q-correction* – поправка до висоти Полярної зірки. Випадки, коли в українській авіатерміносистемі можна знайти відповідний термін-абревіатуру з препозиційним скороченням, одиничні: *U-shaped* – U-подібний; *Y-section* – Y-подібний переріз; *T-tail* – T-подібне хвостове оперення; *Z-time* – гринвіцький час, час за Гринвічем. Українським відповідником до абревіатур – одиничних символів виступає повне термінологічне словосполучення: *U* [**wind vector**] – вектор швидкості вітру; *V* [**airspeed vector**] – вектор повітряної швидкості.

«Зіставне вивчення перекладів дає змогу отримати інформацію щодо корелятивності окремих елементів оригіналу й перекладу» [5, с. 27], виявити регулярні й оказіональні відношення між одиницями перекладу. Різноманітні труднощі під час перекладу авіаційних термінів-абревіатур спричинені нетиповими

для української мови способами їхнього утворення та варіантами графічного оформлення. Для досягнення адекватного перекладу важливо відрізнити еліптичні аббревіатури (*RDO* [*radio*] – *радіо*) не тільки від ініціальних (*NEP* [*noise equivalent power*] – еквівалентна потужність шуму), а й від скорочень композитів до перших літер їхніх складників (*ccw* [*counterclockwise*] – *проти годинникової стрілки*). За графічним оформленням деякі авіаційні терміни збігаються з ініціальними аббревіатурами, але мають при цьому зовсім інші витоки та семантичне наповнення. Аббревіатура *SPOT*, яка не є літерним скороченням, змодельована за допомогою анулювання постпозиційного компонента терміна *spot wind*. В українській авіатерміносистемі відповідника-аббревіатури до англ. *SPOT* немає, і перекладач має навести повну форму – словосполучення *вітер у (заданій) точці*. Український термін *правий* є перекладним відповідником до англ. *RITE* – аббревіатури, утвореної шляхом транскрибування авіаційного терміна *right*.

Специфічний сектор представлений аббревіатурами, утвореними на основі скорочення термінів, які поза межами авіаційної терміносистеми виконують функцію загальнозживаних слів: *dist* [*distance*] – *дистанція, відстань*; *ORDY* [*ordinary*] – *звичайний*; *tkt* [*ticket*] *квиток*; *INTS* [*intense*] – *сильний, інтенсивний*; *INTST* [*intensity*] – *інтенсивність*; *INTL* [*intermittent*] – *міжнародний*; *NGT* [*night*] – *ніч*; *NR* [*near*] – *близький, біля*; *RA* [*rain*] – *дощ*; *SN* [*snow*] – *сніг*; *SH* [*showers*] – *злива*. В українській авіатерміносистемі аббревіатури до такої лексики, звичайно, відсутні.

Невпинне збільшення кількості терміноодиниць спричинило розвиток термінологічної омонімії, яка нараховує щонайменше п'ять основних видів [4, с. 316]. У терміносистемі авіації міжгалузева і внутрішньогалузева омонімія проникла в аббревіальний фонд: *CB* [*circuit breaker*] – *автомат захисту мережі*; *CB* [*cumulonimbus*] – *купчасто-дощові хмари*; *CC* [*flight closed*] – *рейс укомплектований*; *CC* [*cirrocumulus*] – *перисто-купчасті хмари*. Як показує матеріал, омонімія властива авіаційним аббревіатурам, вираженим одиничними символами: *V* [*variable*] – *змінний*; *V* [*visibility*] – *видимість*. Для розрізнення омонімів-символів використовують додаткові цифрові та буквені індекси: V_2 [*take-off safety speed*] – *безпечна швидкість зльоту*; V_a [*design manoeuvring speed*] – *розрахункова швидкість маневрування*. Перекладним відповідником в українській мові слугує термінологічне словосполучення, яке повністю розкриває зміст аббревіатури. Хоча аббревіальна омонімія неоднаково виявляє себе в різних галузях науки, є деякі загальні тенденції її розвитку. Аббревіатури-омоніми виникають в надрах вузьких спеціальностей, автономних терміносистемах, зрозумілих вузьким фахівцям. Зокрема, лексична омонімія вузькоспеціальних англійських медичних термінів репрезентована переважно аббревіатурами [2, с. 77]. Необхідною умовою для адекватного перекладу подібних аббревіатур є звернення до широкого контексту.

«Підводним каменем», що уповільнює вибір перекладного еквівалента, є внутрішньогалузева термінологічна полісемія: *P/L* [*payload*] – 1) корисний вантаж; 2) комерційне завантаження; платний вантаж. Без вивчення контексту рідко вдається зробити адекватний переклад. Розпізнавання термінів може бути ускладнене варіативністю на рівні вираження аббревіатур: *PL* [*programming language*] – *мова програмування*; *PL*» [II и III букви в кодї *НОТАМ*] – *мінімальна*

висота прольоту перешкод; PL – [please] – будь ласка. Тоді як абревіатури P/L, PL, PL –, PL» мають різне семантичне наповнення, абревіатури A, ACFT, A/C, acft, arcft у науковому обігу позначають одне й те саме й перекладаються як «повітряне судно».

Скорочені назви літальних апаратів (наприклад, модифікації XBT-2, SBD-3) належать до абревіатур, що не потребують пошуку українського відповідника під час письмового перекладу. Виявивши авіаційні абревіатури в англійській військовій лексиці, Л.Г. Копрева зазначає, що серед скорочень є багато умовних індексних (літерних і цифрових) знаків і знаків, «які в письмовому тексті звичайно не перекладають, проте за необхідності перекладу можуть викликати певні труднощі. Крім того, такі індекси має знати усний перекладач, для того щоб зуміти одразу ж їх розшифрувати або пояснити. Наприклад, CH-47A – індексне позначення розшифровується таким чином: C – вантажний, H – гелікоптер, 47 – номер конструкції, A – перша модифікація» [6, с. 127].

Отже, розвиток омонімії та полісемії в терміносистемі авіаційних абревіатур, розмаїття графічного оформлення термінів, наявність специфічних форм структурної інтеграції термінотворчих елементів вимагають від перекладача поєднання лінгвістичних знань, перекладацьких навичок і вміння орієнтуватися в науковому тексті підстилю авіації. Іноді для перекладу терміна-абревіатури достатньо звернутися до словника, але в більшості випадків перекладач сам добирає тактику перекладу, оскільки абревіальний фонд авіації представлений в словниках частково й непослідовно. Лексикографічні джерела зазвичай не встигають фіксувати новотвори і тим більше авторські терміни, функціонування яких не виходить за межі окремих публікацій. Вибір методів і прийомів перекладу англійських авіаційних термінів-абревіатур (калькування вихідної форми, калькування з наступною абревіацією, описовий переклад тощо) залежить від структурного типу відповідного англійського терміна. Складні внутрішньосистемні зв'язки на рівні вираження й на рівні змісту відбивають динамічний характер словотвірної площини англійської авіаційної термінологічної системи, поступовість процесу усталення нормативних форм.

1. Барбашёва С.С., Рожкова Т.В. Медицинские акронимы и омоакронимы: классификация, проблемы употребления и перевода. *Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin)*. 2017. 3 (180). С. 28 – 32.
2. Вольфберг Д.М. Полисемия и омонимия в английской медицинской терминологии. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов, 2017. № 3 (69). Ч. 2. С. 74 – 78. URL: <http://www.gramota.net/materials/2/2017/3-2/21.html>.
3. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Київ, 2001. Ч. 2. 303 с.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця, 2002. 576 с.
5. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. Москва, 1973. 215 с.
6. Копрева Л.Г. Специфика перевода сокращений в английской военной лексике. *Общество: социология, психология, педагогика*. 2012. № 2. С. 125 – 127.
7. Кочерган М.П. Теорія функціонально-семантичного поля і її застосування в зіставному мовознавстві. *Мовознавство*. 2007. № 4 – 5. С. 13 – 19.
8. Межжеріна Г.В. Переклад англійських авіаційних термінів-абревіатур і навчання мові спеціальності. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов та переклад*. Київ, 2013. С. 62 – 64.

9. Межжеріна Г.В. Переклад термінів-комполітів з лексемними морфемами (на матеріалі англійської та української авіаційних терміносистем). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія «Філологія». 2016. Т. 19. № 2. С. 157 – 165.
10. Халіновська Л.А. Особливості абрєвіації в українській авіаційній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 675. С. 50 – 53.

Hanna Mezhzherina

STRUCTURAL TYPES OF ENGLISH AVIATION ABBREVIATIONS TERMS IN THE TRANSLATION ASPECT

The article deals with the translation of aviation terms-abbreviations (LORAN, tkof, T-tail, etc.) from English into Ukrainian. The regularities of structural integration of components in English and Ukrainian aviation terms were found. The types of structural and semantic transformations in translation were analyzed. The structure and features of the translation of letter abbreviations (UHF, HIPAR, etc.) are described. The translation specificity of homoacronyms that based on word-combinations in which one of the components is a concatenation-type composite is shown. Attention is paid to the availability of borrowings in English and Ukrainian aviation terminological systems. Identification of abbreviations-borrowings requires the use of French, German and other terminology dictionaries. It is important to distinguish elliptical abbreviations not only from the initial ones, but also from the reductions of the composites to the first letters of their components, to achieve an adequate translation. The terms-abbreviations that are formed by the reduction of current words were found. The choice of methods, types, ways to translate English aviation abbreviations (calquing of the original form, calquing with the following abbreviation, descriptive translation, etc.) depends on the structural type of the term. The required condition for an adequate translation of abbreviations is to take into account the broad context. The material was taken from dictionaries of aviation terms and original scientific texts.

К e y w o r d s : aviation term, abbreviation, translation, semantics.

УДК 811'002.4+378

Г.В. ЧОРНОВОЛ
м. Черкаси, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СТУДЕНТАМИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ НАПРЯМІВ ПІДГОТОВКИ

У статті подано стислу характеристику видів роботи з фаховою термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням для студентів нефілологічних напрямів. Запропоновано два основні підходи для використання на заняттях – репродуктивного і творчого типу.

© Г.В. ЧОРНОВОЛ, 2019